

Treftadaeth Gymunedol – y gyfraith, polisi a chyfarwyddyd yng Nghymru

Mae sawl maes o ddeddfau cyfreithiol a deddfwriaethol penodol Cymru, yn ogystal â pholisïau a chyfarwyddyd ar lefel ranbarthol a lleol, yn berthnasol i dreftadaeth a'r dirwedd hanesyddol. Mae'n bwysig bod grwpiau treftadaeth gymunedol yn ymwybodol o'r rhain, gan y gallai effeithio ar y math o waith a phrosiectau y maent yn eu gwneud, y math o gyllid y gallant ymgeisio amdano, a'r ffyrdd y gallent helpu i ddatblygu mentrau Llywodraeth Cymru, fel Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol¹ a strategaeth Cymraeg 2050: Miliwn o siaradwyr?²

Deddfwriaeth, polisi ac ymchwil dan arweiniad y llywodraeth yng Nghymru

Mae amgylchedd hanesyddol Cymru'n cael ei gadw, ei ddiogelu a'i hybu i'r cyhoedd yn bennaf trwy Cadw, sef gwasanaeth amgylchedd hanesyddol Llywodraeth Cymru sy'n rhan o'r grŵp Twristiaeth a Diwylliant. Mae a wnelo llawer o'r deddfwriaeth a'r polisi cyfredol â rheolaeth Cadw ar dreftadaeth a ffyrdd y mae hyn yn effeithio ar bobl a chymunedau Cymru a thu hwnt.

I weld polisi cyfredol Cymru ac adolygiadau ynglŷn â'r amgylchedd hanesyddol (yn bennaf ynghylch deddfwriaeth a fframwaith Cadw), gwelwch wefan Llywodraeth Cymru yma:

<https://llyw.cymru/yr-amgylchedd-hanesyddol>

Cynllunio

Mae cynllunio'n fater sydd wedi'i ddatganoli yng Nghymru. Os yw grwpiau cymunedol yn ymwneud ag adeiladu ymddiriedolaethau cadwraeth, gerddi cymunedol neu barciau natur, amgueddfeydd cymunedol, neu'n grwpiau eraill sy'n ymwneud â thirwedd neu safle treftadaeth penodol, mae'n debygol iawn bod angen iddynt fod yn ymwybodol o'r deddfwriaeth gynllunio berthnasol.

Yn ogystal â'r Deddfau Amgylchedd Hanesyddol a restrir uchod, Deddf Cynllunio (Cymru) 2015 yw'r deddfwriaeth graidd ar Gynllunio.

<https://www.legislation.gov.uk/cy/anaw/2015/4/contents/enacted>

O wefan Llywodraeth Cymru:

“Mae [y Ddeddf] yn cryfhau'r dull gweithredu 'trwy arweiniad cynllun' o ran cynllunio yng Nghymru, gyda datblygiad Fframwaith Datblygu Cenedlaethol, a Chynlluniau Datblygu Strategol ar gyfer materion sy'n berthnasol ar draws ffiniau awdurdodau lleol. Mae'r Ddeddf yn ei gwneud yn ofynnol neu'n caniatáu i rai ceisiadau cynllunio penodol gael eu gwneud yn uniongyrchol i Weinidogion Cymru yn hytrach nag i awdurdodau cynllunio lleol ac yn cyflwyno gweithdrefn statudol cyn gwneud cais ar gyfer categorïau penodol o'r cais cynllunio. Mae'r Ddeddf hefyd yn gwneud newidiadau i reoli a datblygu gorfodi ac yn cynyddu tryloywder y system apelio.”

¹ <https://www.futuregenerations.wales/cy/about-us/future-generations-act/>

² <https://llyw.cymru/sites/default/files/publications/2019-03/cymraeg-2050-strategaeth-y-gymraeg-v1-1.pdf>

Mae Deddfau perthnasol eraill, gan gynnwys y rheini sy'n rheoli adeiladau rhestredig yn uniongyrchol, i'w gweld ar wefan Llywodraeth Cymru: <https://law.gov.wales/cy/deddfwriaeth-allweddol-cynllunio-gwlad-thref>

Mae Canllawiau Cynllunio pellach a chyngor ar arfer gorau sy'n gysylltiedig â threftadaeth i'w gweld yma: <https://cadw.llyw.cymru/cyngor-a-chymorth/creu-lleoedd/deddfwriaeth-a-chanllawiau/polisi-cyngor-a-chyfarwyddyd>

Yr Amgylchedd Hanesyddol – Deddfau Cynllunio yw'r rhain i gyd, ac mae gan Lywodraeth Cymru uchelgeisiau ar hyn o bryd i gyfuno'r holl ddeddfwriaeth treftadaeth: (<https://cadw.llyw.cymru/cyngor-a-chymorth/deddfwriaeth-newydd>)

Mae yna dair brif Ddeddf sy'n deddfu'r amgylchedd hanesyddol yng Nghymru.

- Deddf Henebion Hynafol ac Ardaloedd Archaeolegol 1979
- Deddf Cynllunio (Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth) 1990, a
- Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016.

O wefan Llywodraeth Cymru:

“Mae Deddf Henebion Hynafol ac Ardaloedd Archaeolegol 1979, fel y'i diwygiwyd gan Ddeddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016, yn darparu'r fframwaith cyfreithiol ar gyfer dynodi, gwarchod a rheoli henebion cofrestredig yng Nghymru. Mae Gweinidogion Cymru, drwy weithredu ar ran Gwasanaeth Amgylchedd Hanesyddol Llywodraeth Cymru (Cadw) yn casglu a chynnal a chadw Cofrestr o henebion o bwysigrwydd cenedlaethol. Mae'n drosedd difrodi heneb gofrestredig neu ymgymryd â gwaith heb y caniatâd priodol.

Mae Deddf 1979 hefyd yn rheoleiddio'r gwaith o gaffael neu warchod henebion hynafol gan Weinidogion Cymru neu awdurdodau lleol a mynediad cyhoeddus at henebion o'r fath.

Mae'r Ddeddf Cynllunio (Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth) 1990, fel y'i diwygiwyd gan Ddeddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016, yn sefydlu'r sail gyfreithiol ar gyfer dynodi, gwarchod a rheoli adeiladau rhestredig yng Nghymru. Mae Gweinidogion Cymru, eto yn gweithredu drwy Cadw, yn casglu rhestrau o adeiladau o ddiddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig. Mae caniatâd adeilad rhestredig yn ofynnol ar gyfer gwaith sy'n effeithio ar gymeriad adeilad rhestredig; mae gwaith anawdurdodedig yn drosedd. Yn ychwanegol, mae Deddf 1990 yn rhoi pwerau i awdurdodau lleol gymryd camau gweithredu i ddiogelu adeiladau rhestredig sy'n dirywio.

Caiff awdurdodau cynllunio lleol hefyd ddynodi ardaloedd o ddiddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig fel 'ardaloedd cadwraeth' o dan Ddeddf 1990. Mae cyfyngiadau ar waith penodol ar adeiladau a choed mewn ardaloedd cadwraeth.

Yn ychwanegol at ddiwygio agweddau ar Ddeddfau 1979 a 1990, mae Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016, yn cynnwys nifer o ddarpariaethau annibynnol. Mae un yn gosod dyletswydd ar Weinidogion Cymru i gasglu a chynnal rhestr statudol o enwau lleoedd hanesyddol yng Nghymru. Mae un arall yn ei gwneud yn ofynnol i Weinidogion Cymru gasglu a diweddarau cofnod amgylchedd hanesyddol ar gyfer pob ardal awdurdod lleol yng Nghymru.

Mae manylion llawn am bob un o'r Deddfau i'w gweld ar wefan Llywodraeth Cymru ar gyfer cyfraith Cymru: <https://law.gov.wales/cy/diwylliant/amgylchedd-hanesyddol>

Diwylliant a Threftadaeth Ddiwylliannol

Mae rhai materion sy'n effeithio ar ddiwylliant a threftadaeth wedi'u datganoli, felly mae yna ddeddfwriaeth sy'n benodol i Gymru. Mae hyn yn cynnwys:

- Celf a chrefft
- Amgueddfeydd ar orielau
- Llyfrgelloedd
- Archifau a chofnodion hanesyddol
- Gweithgareddau a phrosiectau diwylliannol

Fodd bynnag, mae sawl agwedd ar y cyfreithiau sy'n rheoli rhan o gylch gwaith y meysydd diwylliannol hyn yn dal i fod yn rhai ledled y DU dan Lywodraeth y DU - fel cyfraith elusennau, eiddo deallusol, cyfraith y celfyddydau, cyfraith ryngwladol.

I gael trosolwg o'r ddeddfwriaeth allweddol sy'n rheoli diwylliant yng Nghymru, gwelwch wefan Llywodraeth Cymru: <https://law.gov.wales/cy/deddfwriaeth-allweddol-diwylliant>

Gall deddfwriaeth arall effeithio ar grwpiau treftadaeth gymunedol yng Nghymru. Mae cynllunio'n faes allweddol, lle y mae'n rhaid cydbwysu datblygiad tai a seilwaith â chadwraeth treftadaeth, boed yn diriaethol neu'n anniriaethol. Yn debyg i hyn, mae deddfwriaeth cynaliadwyedd a'r amgylchedd yn gweithio i edrych ar ddyfodol gwyrdd, cynaliadwy ac amgylcheddol gyfrifol ar gyfer Cymru, heb i hynny fod ar draul treftadaeth a diwylliant y gorffennol a'r presennol. Rhestrir prif feysydd deddfwriaeth gyfredol Cymru isod.

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015

Er bod y Ddeddf hon yn rheoli gwaith a gweithrediadau cyrff llywodraethu yng Nghymru, yn hytrach na phob sefydliad neu fusnes, mae ganddi sawl faes sy'n effeithio ar lesiant cymunedau, unigolion a'r wlad y byddai eu hystyried a gweithio tuag atynt o fudd i unrhyw grŵp cymunedol. Mae hyn yn arbennig o wir os yw grwpiau'n bwriadu cael unrhyw fath o bartneriaeth â chyrff llywodraethu lleol neu genedlaethol a sefydliadau sydd â chysylltiad agos â nhw, fel Cadw neu'r GIG, neu os oes ganddynt bartneriaeth â nhw yn barod.

Mae gan y Ddeddf saith nod llesiant, sef gwneud Cymru'n llewyrchus, yn gydnerth, yn fwy cyfartal, yn iachach, yn gyfrifol ar lefel fyd-eang, yn Gymru o gymunedau cydlynus ac sydd â diwylliant bywiog

Ile mae'r Gymraeg yn ffynnu. Mae yna hefyd bum ffordd allweddol o weithio y dylai cyrff llywodraethu eu defnyddio i roi'r saith nod llesiant ar waith; dylai gwaith anelu at fod yn waith tymor hir, gan ymgorffori integreiddio, cynnwys, cydweithredu ac atal.

Gall y nodau a'r ffyrdd o weithio hyn oll fod yn rhan o nodau ac amcanion craidd grwpiau treftadaeth gymunedol, a gellid ysgrifennu "datganiadau cenhadaeth", siarteri grŵp neu ddogfennau llywodraethu'n rhwydd i gyfeirio atynt. Mae hyn yn helpu i wneud grwpiau cymunedol yn gydnaws â pholisi Cymru, a'i gwneud yn haws i gyrff ariannu a sefydliadau sy'n bartneriaid weld sut y mae grwpiau'n cydweddu â'u strategaeth a'u blaenoriaethau ehangach.

Sicrhau'r wybodaeth ddiweddaraf

Mae'r cyfarwyddyd hwn yn fanwl gywir ym mis Hydref 2021. Mae Llywodraeth Cymru a chyrrff eraill yn rhyddhau mentrau a pholisïau newydd o bryd i'w gilydd. Argymhellir eich bod yn edrych ar wefan Senedd Cymru am unrhyw ddeddfwriaeth arfaethedig ambell dro:

<https://senedd.cymru/busnes-y-senedd/deddfwriaeth/>.

Bydd rhai sefydliadau'n casglu newyddion ynghyd am ddeddfwriaeth a mentrau newydd, felly mae cofrestru i dderbyn eu cylchlythyrau'n ffordd dda o gael gwybod am newidiadau a hyd yn oed chwarae rhan mewn cyfnodau ymgynghori neu adborth ar gyfer unrhyw bolisïau newydd.

Grŵp Treftadaeth Cymru

Cynghrair o ymgynghoreion statudol a sefydliadau gwirfoddol cenedlaethol sydd a wnelo â chadwraeth yr amgylchedd hanesyddol yng Nghymru, ac sydd â chysylltiadau â sefydliadau ledled y DU, yw Grŵp Treftadaeth Cymru. Daeth i fodolaeth yn sgil argymhelliad penodol o adroddiadau 2013 i 2014 Hyder, i gefnogi'r rhwydwaith o sefydliadau treftadaeth gwirfoddol ac anllywodraethol yng Nghymru. Amcanion Grŵp Treftadaeth Cymru yw: (1) Creu cyd-hunaniaeth ar gyfer ei aelodau a llais cyfun, wedi'i atgyfnerthu; (2) Rhannu gwybodaeth sydd o ddiddordeb i'r naill a'r llall. Y Cyngor Archaeoleg Brydeinig sy'n gyfrifol am ysgrifenyddiaeth Grŵp Treftadaeth Cymru. Mae'r grŵp yn cyhoeddi cylchlythyr rhad ac am ddim bob yn ail fis trwy e-bost sy'n cynnwys crynodeb o'r newyddion, digwyddiadau, ymgynghoriadau, swyddi a materion sy'n ymwneud â threftadaeth yng Nghymru.

Gallwch chi gofrestru i dderbyn y cylchlythyr trwy gysylltu â info@archaeologyuk.org.

Y Gynghrair Dreftadaeth – Cylchlythyr 'Heritage Update'

Er bod y Gynghrair Dreftadaeth yn sefydliad DU-eang, mae'n cyhoeddi cylchlythyr cynhwysfawr bob pythefnos sy'n manylu ar y wybodaeth ddiweddaraf am bob agwedd ar dreftadaeth ac, yn benodol, mae'n dwyn sylw at ddeddfwriaeth a pholisi newydd ac at ddogfennau eraill sy'n destun ymgynghoriad ar y pryd neu sydd wedi'u rhyddhau yn ddiweddar. Gallwch chi danysgrifio am ddim i dderbyn y cylchlythyr, hyd yn oed os nad ydych yn aelod o'r Gynghrair Dreftadaeth.

<https://www.theheritagealliance.org.uk/our-work/heritage-update/>

Cyngor cyfreithiol ar gyfer elusennau a grwpiau cymunedol

Efallai y bydd angen i grwpiau treftadaeth gymunedol fynnu cyngor cyfreithiol os y byddant yn cymryd rhan mewn unrhyw fath o ymchwiliad, ymgyrch neu brosiect sy'n galw am weithredu yn unol ag unrhyw rai o'r deddfau uchod. Gall hyn fod yn ddud ac yn frawychus, ond mae yna help ar gael i grwpiau cymunedol.

Sefydliad DU-eang yw Law Works, gyda changen sy'n benodol ar gyfer Cymru. Maent yn cynnig "rhaflen Nid-er-Elw", lle y gall sefydliadau lleol gysylltu i gael cyngor cyfreithiol.

<https://www.lawworks.org.uk/solicitors-and-volunteers/get-involved/not-profits-programme>

Hyb gwybodaeth am sefydliadau cyfreithiol yw'r Ganolfan Pro Bono Genedlaethol, ac mae'n gallu cynnig gwaith pro bono i sefydliadau os yw'r achosion yn eu rhanbarth nhw, ac os yw eu hachos o fudd i'r cyhoedd ehangach ac yn effeithio arno.

<http://www.nationalprobonocentre.org.uk/finding-legal-help/>

SYLWCH

Os yw'ch yswiriant (gan gynnwys yswiriant adeiladau, yswiriant atebolrwydd cyhoeddus neu yswiriant ymddiriedolwyr) yn cynnwys agwedd gyfreithiol a gallwch yn aml gael cyngor yn rhad ac am ddim oddi wrth eich cwmni yswiriant sydd ag amrywiaeth eang o arbenigwyr i'w defnyddio, hyd yn oed os nad yw'r mater rydych angen cyngor arno'n ymwneud yn uniongyrchol â'r rheswm dros fod ag yswiriant. Cysylltwch â'r darparwr a darllen eich polisi'n ofalus i gael gwybod mwy am hyn.

Mae gan y Comisiwn Elusennau gyngor cynhwysfawr ar faterion cyfreithiol sy'n ymwneud â rheoliadau, rhwymedigaethau a chyfrifoldebau elusennau. Mae eu canllaw i ymgyfreitha ar gyfer ymddiriedolwyr yn rhoi sylw i nifer o faterion a sut i lywio trwyddynt:

<https://www.gov.uk/government/publications/charities-and-litigation-a-guide-for-trustees-cc38/charities-and-litigation-a-guide-for-trustees>

Mae fersiwn Gymraeg hefyd ar gael:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/574986/CC38_w.pdf